

Митник О. Я. доктор педагогічних наук,
кандидат психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0002-2916-7344>

ПСИХОДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ПЛАНІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті викладено особливості розвитку індивідуальних професійних планів старшокласників. Виявлено, що основним пріоритетом щодо визначення сфери майбутньої професійної діяльності є високий рівень матеріального забезпечення та можливість кар'єрного зростання, і ті професії, що належать до IT-сфери та сфери обслуговування.

Ключові слова: розвиток; професійні плани; професійна діяльність; старшокласники; матеріальне забезпечення; кар'єрне зростання.

Вступ. Соціально-економічна ситуація, що склалася сьогодні у нашій країні через повномасштабну військову агресію російської федерації, характеризується високим рівнем нестабільності та відсутністю можливості чітко прогнозувати, яким чином буде розвиватися ринок праці у майбутньому. У таких умовах вкрай необхідно навчити учнів старших класів формувати гнучкі професійні плани та коригувати свою діяльність відповідно до них. Здатність старшокласника формувати гнучкі професійні плани сприяє розвитку пізнавальної сфери особистості з одного боку [1], а з іншого, є підґрунтям свідомого вибору професії і, врешті решт, розвитку конкурентоздатної особистості [2]. Першим кроком для цього є професійна психодіагностика розвитку індивідуальних професійних планів старшокласників.

Мета дослідження – презентувати результати психодіагностичного дослідження індивідуальних професійних планів старшокласників.

Теоретичне підґрунтя. Переважна більшість українських науковців (І.Д. Бех, Д.О. Закатнов, Г.С. Костюк, В.В. Рибалка та ін.) розглядають формування індивідуальних планів старшокласників та їхнє професійне самовизначення як один із векторів усебічного особистісного розвитку. О.В. Мельник наголошує на вихованні у старшокласників ставлення до себе як до суб'єкта професійного розвитку, оскільки цей принцип передбачає здійснення ними розгорнутого у часі й відносно самостійного пошуку професій з врахуванням, передусім, власних інтересів і можливостей, а лише згодом кон'юнктури на ринку праці [3]. О.М. Ігнатович пропонує здійснювати психодіагностичне обстеження з

метою профконсультації учнів старших класів щодо вибору майбутньої професії у два етапи. На першому етапі вчений пропонує досліджувати інтереси, схильності й уподобання старшокласників, а саме специфіку їхнього прояву, стійкості і широти. На підставі аналізу виявлених інтересів вчений рекомендує формулювати вимоги до професії, яка обирається конкретним учнем. На другому етапі, на думку дослідника, необхідно здійснювати діагностику психологічних якостей, що розглядаються як професійно важливі. Завдяки інтерпретації результатів психодіагностичного обстеження встановлюється ступінь відповідності психологічних властивостей старшокласника вибору професії та її вимогам [4]. Г.В. Пирог зазначає, що для дослідження безпосередньо професійних планів старшокласників доцільно застосовувати анкетування [5]. На нашу думку, коректна психодіагностика допоможе учням старших класів сформулювати адекватне уявлення про свої професійні інтереси й мотиви, а спеціалістам – глибше проаналізувати індивідуальні професійні плани старшокласників та вчасно їх скоригувати.

Методи дослідження: анкетування, математико-статистичний аналіз.

Результати і обговорення. Більшість сучасних українських вчених вважають що, професійні плани є складовою професійного самовизначення особистості, що трактується як «Я-концепція» індивіда, яка виявляє його розуміння, переживання і наміри, предметні дії у професійній діяльності [2; 4 та ін.]. Індивідуальний професійний план полягає у визначенні сфери майбутньої професійної діяльності, можливостей реалізації та розвитку професійних знань і вмінь. Ступінь

Питання психології

сформованості індивідуального професійного плану залежить від його усвідомленості, повноти, визначеності, обґрунтованості та стійкості. Він обов'язково повинен містити чітко сформульовані професійні цілі, виокремлені етапи їхнього досягнення, а також потенційні варіанти у випадку незапланованих змін й ситуацій [6].

З метою визначення наявності професійного плану у старшокласників, його

виваженості й гнучкості, поінформованості з цього питання, розуміння ними особливостей обраної професії, вимог та відповідності ним можливостей учнів нами було складено анкету на основі модифікацій розробленої О.В. Губенко методики «Анкета професійного самовизначення учнів» [7] та Опитувальника «Професійні наміри» (авт. І.М. Щербакова) [8] (табл. 1).

Таблиця 1

Анкета «Індивідуальний професійний план старшокласника»

№	Питання	Відповідь
1.	Чи обрали Ви собі професію, за якою хотіли б працювати після закінчення школи?	1) Так, твердо обрав; 2) так, але ще не твердо; 3) ні, не обрав, але замислювався; 4) над цим не замислювався.
2.	В якому класі Ви здійснили свій професійний вибір?	1) до 9-го класу; 2) у 9-му класі; 3) у 10-му класі; 4) у 11-му класі; 5) ще не визначився.
3.	Яку професію Ви б хотіли обрати після закінчення школи?	
4.	Які джерела Ваших знань про цю професію (підкресліть)?	1) Вчителі; 2) профорієнтовані заходи в школі (екскурсія, лекція, зустріч з цікавими людьми); 3) товариші; 4) батьки; 5) знайомі; 6) книги; 7) кіно чи телебачення; 8) інтернет-ресурси; 9) преса; У випадку використання інших джерел, опишіть їх
5.	Що для Вас було найбільш важливим під час вибору професії (обведіть відповідний номер відповіді чи зробіть додатковий запис)?	1) бажання принести користь суспільству; 2) уявлення про престижний статус професії; 3) висока матеріальна забезпеченість та можливість кар'єрного зростання; 4) цікавість та творчість робочого процесу; 5) відповідність роботи індивідуальним можливостям; 6) що ще (допишіть)
6.	Знання яких 2-3 навчальних предметів необхідно для успішного оволодіння професією, яку б Ви хотіли обрати?	
7.	Які якості потрібні для оволодіння професією? Чи володієте цими якостями?	
8.	Яким чином Ви готуетесь до майбутньої професійної діяльності?	1) розвиваю та систематизую знання, необхідні для роботи; 2) набуваю навичок та вмінь, необхідних для майбутньої професії; 3) розвиваю в собі особистісні якості, необхідні для представника обраної професії; 4) займаюсь формуванням якостей, які компенсують здібності, яких не вистачає; 5) ніяк не готуюсь.
9.	Які інші професії Вас приваблюють (назвіть їх)?	
10.	Де б Ви хотіли продовжити навчання після закінчення XI класу для оволодіння професією (обведіть номер потрібної відповіді)?	1) В профтехучилищі чи технікумі (спеучилищі); 2) у ЗНО (інституті, університеті і т. п.); 3) на спеціалізованих курсах; 4) не замислювався.

Проведене пілотажне психодіагностичне дослідження, учасниками якого стали 62 учня 10-го (32 особи) та 11-го (30 осіб) класів загальноосвітньої школи (33 юнки та 29 юнаків), надало можливість проаналізувати особливості сформованості індивідуальних професійних планів старшокласників. Остаточо визначились щодо майбутньої професії 40,32% досліджуваних (серед них - 7 десятикласників та 18 одинадцятикласників). Більш впевненими щодо свого професійного вибору виявились юнки (25,81% серед усіх респондентів). Найбільша кількість респондентів (46,77%) зазначили, що ще не остаточно обрали майбутню спеціальність (серед них – 19 учнів 10-го та 10 учнів 11-го класів). В активному процесі обрання сфери майбутньої професійної діяльності перебувають 11,29% старшокласників, а саме - 6 десятикласників та 1 учень випускного класу. Взагалі не замислювались щодо того, ким працювати лише 3,23% досліджуваних (2 юнаки з 10-го класу). Можна зробити висновки, що простежується позитивна динаміка щодо твердості обрання майбутньої професії, що пов'язано, на нашу думку, у першу чергу, із зовнішніми чинниками (наближенням часу закінчення навчання у школі та необхідністю визначитися із майбутніми діями щодо професійної діяльності).

Більше, ніж три чверті (75,81%) досліджуваних зазначили, що здійснили первинний професійний вибір у 10-му класі (серед них – 24 учня 10-го та 23 учня 11-го класів). Частина старшокласників, що ще остаточно не визначились щодо майбутньої професії складає 16,13% (8 десятикласників та 2 одинадцятикласника). Лише 4,84% респондентів обрали майбутню сферу професійної діяльності у 9-му класі та ще менше (3,23%) – раніше. Значущих статевих відмінностей виявлено не було. Таким чином, учні, що вирішили продовжити навчання у школі після 9-го класу, у переважній більшості визначаються щодо майбутньої професії вже у 10-му класі.

Найпопулярнішими професіями серед учнів старших класів виявились спеціалісти ІТ-сфери (19,23%), сфери обслуговування (17,31%), управління й адміністрування (13,46%), лікарі (13,46%), різноманітні творчі спеціальності (11,54%), поліцейські та військові (7,69%). Про обрану професію старшокласники найчастіше дізнавались від знайомих та друзів (30,77%), завдяки інтернету (28,85%) або батькам (23,08%).

Рейтинг пріоритетів обрання старшокласниками майбутніх професій виглядає таким чином. На першому місці перебуває висока матеріальна забезпеченість та можливість кар'єрного зростання (41,51%), на другому - цікавість та творчість робочого процесу (32,08%), на третьому - бажання принести користь суспільству (15,09%), на четвертому - уявлення про престижний статус професії (7,58%), а на останньому - відповідність роботи індивідуальним можливостям (3,77%). Нами було виявлено значні статеві відмінності щодо чинників, які сприяли професійному вибору. Так, юнаки у переважній більшості (78,26%) відзначали важливість високого заробітку й можливості побудувати успішну кар'єру, а юнки виявляли бажання обирати цікаву та творчу професію (51,72%), а також бути корисними для суспільства (27,58%).

Майже п'ята частина (20,69%) досліджуваних вказали, що ніякі учбові предмети не знадобляться для їхньої майбутньої професійної діяльності. Найкориснішими дисциплінами виявились англійська мова (50,00%), математика (36,21%), українська мова (31,03%), біологія (17,24%) та зарубіжна література (12,07%).

Учні старших класів серед якостей, які необхідні для досягнення успішних результатів в обраній ними професії, найчастіше називали відповідальність (62,07%), комунікативність (43,10%), креативність (39,66%), ініціативність (36,21%) та цілеспрямованість (25,86%). Також старшокласники згадували пунктуальність, наполегливість, дисциплінованість, критичне мислення, стресостійкість, підприємницькі навички і харизматичність. Підтвердили наявність у себе необхідних якостей більше половини (53,45%) респондентів.

Розвивають та систематизують необхідні для майбутньої професії знання більше половини (61,29%) досліджуваних, набувають потрібних навичок та вмінь – 53,22%, розвивають відповідні особистісні якості – 64,52%. Також було зафіксовано 16,13% старшокласників (переважно чоловічої статі (70,00%), які ніяким чином не готуються до майбутньої професійної діяльності.

Гнучкість індивідуальних професійних планів старшокласників ми досліджували завдяки питанню №9 у запропонованій анкеті, яке полягало у виявленні додаткових варіантів розвитку професійної діяльності в інших сферах. Було зафіксовано, що серед досліджуваних, які визначились щодо

Питання психології

майбутньої професії (53 особи), 83,02% готові спробувати інші професійні сфери. Найбільш привабливими додатковими варіантами учні називали сферу надання послуг (косметолог, візажист, перукар, кухар, офіціант та інші) (47,73%), менеджменту (29,55%), соціальну сферу (25,00%), а також професії поліцейського (15,91%) і блогера (11,37%). Звертає на себе увагу, той факт, що більшість названих старшокласниками професій не потребують здобуття вищої освіти, тому розглядаються ними як варіант у випадку невдачі при вступі до закладу вищої освіти.

Нами було виявлено, що переважна більшість (72,58%) респондентів планують вступати до ЗВО з метою освоєння обраної професії, менше чверті (22,58%) досліджуваних бажають відвідувати спеціальні курси, що дозволять їм почати обраний професійний шлях, а 4,83% - досі не замислювались щодо своїх подальших кроків. Варто зазначити, що жоден старшокласник не виявив бажання вступу до профтехучилища чи технікуму, що можна пояснити тим, що усі, хто мав такі плани, закінчили шкільне навчання після 9-го класу.

Висновки. Первинну психодіагностику розвитку індивідуальних професійних планів старшокласників як складової їхнього професійного визначення зручніше за усе здійснювати за допомогою анкетування. Аналіз результатів проведеного нами пілотажного дослідження дозволив констатувати, що переважна більшість учнів старшого шкільного віку, починаючи з 10-го класу, мають сформований гнучкий професійний план, самостійно займаються підготовкою до майбутнього професійного життя, найбільш вмотивовані досягти високого рівня матеріального забезпечення та кар'єрного зростання. Корисними для обрання майбутньої професії старшокласники зазначили поради друзів, знайомих і батьків, а також різноманітні інтернет-джерела. Серед найбільш важливих особистісних якостей, які необхідні для успіху у майбутній професійній діяльності досліджувані виокремлюють відповідальність, комунікативність, креативність й ініціативність, а серед набутих під час шкільного навчання знань і навичок – володіння англійською та українською мовами, а також знання математики.

Список використаних джерел

1. Митник, О. Я. (2022) Розвиток пізнавальної сфери особистості студента у процесі електронного навчання. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки»*. Випуск №1, 34-38. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjii87b7_H7AhXvkYsKHfklCBkQFnoECA0QAQ&url=https%3A%2F%2Fped-ejournal.cdu.edu.ua%2Farticle%2Fview%2F4487&usq=AOvVaw2F8DrH3JVfVm-Qmh-xjodu
2. Митник, О. Я. (2018) Становлення конкурентоздатного психолога у позааудиторній діяльності закладу вищої освіти / О. Я. Митник, О. М. Затворнюк // *Рідна школа*. №1–2, 58 – 61.
3. Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика: науково-методичний посібник [для вчителів] (2009) / За ред. О. В. Мельника. К.: «Четверта хвиля». Вип. №1. 230 с.
4. Професійна орієнтація: підручник [для студентів] (2014) / Єгорова Є. В., Ігнатів О. М., Кобченко В. В., Литвинова Н. І., Марченко І. Б., Мерзлякова О. Л., Синявський В. В., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А. М.; [за ред. О. М. Ігнатівич]. Кіровоград: Імекс-ЛТД. 240 с. ISBN 978-966-189-333-6
5. Пирог, Г. В. (2018) Професійне самовизначення старшокласників, які опинились у складних життєвих обставинах: діагностична та корекційно-розвивальна робота / Г.В. Пирог, Д. С. Коробко. *Науковий вісник Херсонського державного університету: серія: Психологічні науки*. Т. №2, №2, 66-71.
6. Іваньо, Ю. (2017) Особливості формування особистих професійних планів у учнів 8-9-тих класів. *Вісник Закарпатської академії мистецтв*. Вип. 9, 159-163.
7. Губенко, О. В. (2016) Психологічна діагностика й активізація у старшокласників й молоді творчих науково-технічних здібностей: науково-методичний посібник. К.: Педагогічна думка. 228 с.
8. Щербакова, І. М. (2012) Психодіагностика професійного самовизначення особистості: навч.-метод. посіб. / І. М. Щербакова, Г. А. Стадник. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка. 324 с.

References

1. Mytnyk, O. Ja. (2022) Rozvytok piznaval'noi' sfery osobystosti studenta u procesi elektronnoho navchannja [Development of the cognitive sphere of the student's personality in the process of e-learning]. *Visnyk Cherkas'kogo nacional'nogo universytetu imeni Bogdana Hmel'nyckogo. Serija: «Pedagogichni nauky»*. Vypusk №1, 34-38. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjii87b7_H7AhXvkYsKHfklCBkQFnoECA0QAQ&url=https%3A%2F%2Fped-ejournal.cdu.edu.ua%2Farticle%2Fview%2F4487&usq=AOvVaw2F8DrH3JVfVm-Qmh-xjodu (in Ukrainian)

2. Mytnyk, O. Ja. (2018) Stanovlennja konkurentozdatnogo psyhologa u pozaaudytornij dijal'nosti zakladu vyshhoj osvity [Formation of a competitive psychologist in extracurricular activities of a higher education institution] / O. Ja. Mytnyk, O. M. Zatvornjuk // *Ridna shkola*. №1–2, 58 – 61. (in Ukrainian)
3. Profesijna orijentacija starshoklasnykiv: teorija i praktyka [Vocational guidance of high school students: theory and practice]: naukovo-metodychnyj posibnyk [dlja vchyteliv] (2009) / Za red. O. V. Mel'nyka. K.: "Chetverta hvylja". Vyp. №1. 230 s. (in Ukrainian)
4. Profesijna orijentacija [Professional orientation]: pidruchnyk [dlja studentiv] (2014) / Jegorova Je. V., Ignatovyh O. M., Kobchenko V. V., Lytvynova N. I., Marchenko I. B., Merzljakova O.L., Synjavs'kyj V. V., Tataurova-Osyka G. P., Shevenko A. M.; [za red. O. M. Ignatovyh]. Kirovograd : Imeks-LTD. 240 s. ISBN 978-966-189-333-6 (in Ukrainian)
5. Pyrog, G. V. (2018) Profesijne samovyznachennja starshoklasnykiv, jaki opynylys' u skladnyh zhyttjevyh obstavynah: diagnostychna ta korekcyjno-rozvyval'na robota [Professional Self-Determination of High School Students in Difficult Life Circumstances: Diagnostic and Correctional and Developmental Work] / G. V. Pyrog, D. S. Korobko. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu: serija: Psyhologichni nauky*. T. №2, V. №2, 66-71. (in Ukrainian)
6. Ivan'o, Yu. (2017). The peculiarities of the 8-9 grades students' personal professional plans formation [Peculiarities of Formation of Personal Professional Plans for 8-9th Grade Students]. *Visnyk of Zakarpattya arts academy*, Vol. 9, 159–163. (in Ukrainian)
7. Gubenko, O. V. (2016) Psyhologichna diagnostyka j aktyvizacija u starshoklasnykiv j molodi tvorchyh naukovo-tehnichnyh zdibnostej [Psychological diagnostics and activation of creative scientific and technical abilities in high school students and youth]: naukovo-metodychnyj posibnyk. K.: Pedagogichna dumka. 228 s. (in Ukrainian)
8. Shherbakova, I. M. (2012) Psyhodiagnostyka profesijnogo samovyznachennja osobystosti [Psychodiagnosics of professional self-determination of personality]: navch.-metod. posib. / I. M. Shherbakova, G. A. Stadnyk. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka. 324 s. (in Ukrainian)

Summary

Mytnik O. Doctor of Pedagogical Sciences,
Candidate of Psychological Sciences, Full Professor,
Head of the Department of Practical Psychology,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

PSYCHODIAGNOSTICS OF THE DEVELOPMENT OF INDIVIDUAL PROFESSIONAL PLANS OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Introduction. *The socio-economic situation that has developed in our country today is characterized by a high level of instability and the lack of an opportunity to predict how the labor market will develop in the future. In such conditions, it is extremely necessary to teach high school students to form flexible professional plans and adjust their activities accordingly. The first step for this is professional psychodiagnosics of the development of individual professional plans of high school students.*

Purpose is to present the results of a psychodiagnostical study of individual professional plans of high school students.

Methods. *questionnaires, mathematical and statistical analysis.*

Originality. *An individual professional plan consists in determining the scope of future professional activity, opportunities for realization and development of professional knowledge and skills. The degree of formation of an individual professional plan depends on its awareness, completeness, certainty, reasonableness and stability. It must contain clearly formulated professional goals, identified stages of their achievement, as well as potential options in case of unplanned changes and situations. In order to determine the presence of a professional plan among high school students, its balance and flexibility, awareness of this issue, their understanding of the features of the chosen profession, the requirements and the students' ability to meet them, we compiled a questionnaire based on modifications developed by O.V. Gubenko "Questionnaire of professional self-determination of students" and the questionnaire "Professional intentions" (author I.M. Shcherbakov). The conducted pilot psychodiagnostic study, the participants of which were 62 students of the 10th (32 persons) and 11th (30 persons) grades of a high school (33 girls and 29 boys), provided an opportunity to analyze the peculiarities of the formation of individual professional plans of high school students.*

Conclusion. *Primary psychodiagnostic of the development of individual professional plans of high school students as a component of their professional definition is most convenient to carry out with the help of questionnaires. The analysis of the results of the pilot study conducted by us allowed us to state that the vast majority of high school students, starting from the 10th grade, have a formed flexible professional plan, are independently engaged in preparation for the future professional life, are most motivated to achieve a high level of financial support and career growth. High school students noted, that advices of friends, acquaintances and parents, as well as various Internet sources, are useful for choosing a future profession. Among the most important personal qualities, which are necessary for success in future professional activities, the researched single out responsibility, communication, creativity and initiative, and among the knowledge and skills acquired during schooling - mastery of English and Ukrainian languages, as well as knowledge of mathematics.*

Keywords: *development; professional plans; professional activity; high school students; financial support; career growth.*

Received/Поступила: 14.07.23.